

Erik Plovpenninglegendens politiske udnyttelse

Af *Jørgen Skafte Jensen*

Ellen Jørgensens ord »Medlidenheden helgenkronede mange Mænd og Kvinder, men deres Navne naaede sjældent udover Sognegrænserne, med mindre da fornem Byrd eller særlige Forhold gjorde sig gældende«[1] formulerer fortræffeligt, hvor tilfældigt, hvor vilkårligt helgenry ofte var i Middelalderen, og denne vilkårlighed finder ingen bedre eksempler end den danske Hellig Erik. Grumhed, ædel byrd og politik skabte (næsten) en helgen.

At »der var gået politik i sagen« har længe været en sandsynlig formodning[2]; da det ret omfattende, men meget disparate kilde-materiale til Erikslegenden aldrig har været indgående undersøgt, har C. A. Christensen[3] fortjenesten af at være den første, der er nået ud over den sandsynlige formodning; den tekst han har offentliggjort i Kirkehistoriske Samlinger 1966 er netop beviset, der forvandler sandsynlighed til vished: Bag pavens ordre til adressaterne om at foranstalte undersøgelser om Eriks helgenry står den danske regering.

C. A. Christensens fund gør det yderligere interessant at få arbejdet materialet om Hellig Erik. En stor del af dette arbejde er rent litteraturhistorisk, idet kilderne ikke kan anvendes, før de (så vidt muligt) er beskrevet med hensyn til genre, herkomst, tendens o.s.v., og det var under dette indledende arbejde, at en af Erikslegendens hovedkilder efterhånden viste sin sande karakter: Også den er et tydeligt vidnesbyrd om den politiske udnyttelse af helgenryet, der er opkommet hurtigt efter Erik Plovpennings drab på Slien 10. august 1250. Dens karakter af politisk pamflet har

[1] Helgendyrkelse i Danmark. Kbh. 1909. 47.

[2] F.eks. J. Olrik: Det danske Folks Historie II, 1927. 237, 245–46. Niels Knud Andersen i Den danske Kirkes Hist. II, 1962. 31–32.

[3] Drabet på Erik 4. Plovpenning og den begyndende legendedannelse (Kirkehist. Saml. 7. R. VI, 1966. 20–43); her trykkes for første gang en bulle, hvoraf det fremgår, at dronning Margrethe Sambiria har ansøgt om at få Erik Plovpenning kanoniseret.

imidlertid ikke tidligere været erkendt. De følgende sider fremlægges derfor særskilt, frigjort fra den samlede bearbejdelse af Erikslegenden, hvortil de egentlig er en del af indledningen, dels som følge af denne parts længde, dels da der så at sige kan fremlægges en ny kilde til den bevægede politiske historie i 1260'erne.

Det drejer sig om det skrift, som Gertz efter Stephanius kalder *Incerti Auctoris Genealogia Regum Danicæ* i sin udgave[4]. Dette skrift meddeler først en liste over Danmarks konger fra Dan og Angul i ganske korte noter. Da det når til Valdemar II, bliver det mere udførligt og fortæller om hans dobbelte giftermål og hans sønner, af hvilke først Valdemar, derefter Erik var medkonge, og at den sidste efterfulgte ham som enekonge. Om kong Erik indledes nu med nogle få karakteriserende bemærkninger, men efter få linier ændrer skriftet karakter og giver sig ud i en detaljeret beskrivelse af Eriks martyrium. »Uventet toges han til fange« og førtes ud på Slieñ. Her bad han om lov til at angre og skrifte for sidste gang; efter nogen diskussion blandt de tilstedeværende i båden fik han lov. Man fik skaffet en præst til veje fra den nærmeste landsby, og kongen fik aflagt sit skriftemål, dog i al hast, »Thi hans drabsmænd havde en så brændende tørst efter hans blod som hunde på spor efter en hare«. Som tegn på »sin indre sjælekvide« ledsagede han skriftemålet med en række selvlemlæstelser. Efter skriftemålet gjorde han sig rede til døden, gav præsten sjælegave og fik ham til at skynde sig bort. Derpå førtes han igen ud på dybet, hvor han blev halshugget – dog efter en vis tøven hos den udpegede bøddel. Liget kastedes i havet, og hans drabsmænd vendte hjem til glæde for Abels folk, men til skade for Eriks, der blev fængslet. Men allerede næste dag fik nogle fiskere liget i deres garn og genkendte deres tidligere konge. De førte ham til dominikanernes kirke i Slesvig, hvor han blev begravet. Senere lod Slesvig-biskoppen liget føre til domkirken, hvor det dyrkedes med skyldig hæder under stadige mirakler.

Nu bryder forfatteren sin beretning af og begiver sig til Guds lov ud i en refleksion om angerens velsignelse; fordi kongen angrede sine synder, omend på det alleryderste, er han frelst, og det »skønt

[4] Trykt *Scriptores Minores Historiæ Danicæ Medii Ævi*. Ed. M. Cl. Gertz. I. Kbh. 1917. 186–94, jfr. 155–56; delvis *Vitæ Sanctorum Danorum*. Udg. ved M. Cl. Gertz. Kbh. 1912. 425–30, jfr. 421; delvis oversat Valdemar Sejrs Sønner og den store Ærkebispespejtid. Ved Jørgen Olrik. Kbh. 1906–08. 34–42, jfr. 32–33. Hvor skriftet citeres paa dansk, sker det efter Olriks oversættelse.

han nemlig i sin ungdoms tid havde været forfængelig, ustadig, og ikke lidet hengiven til verdens lyst og vellevned«, ja hyppige jærtegn vidner om hans hellighed. Det er der mange vidner på. Forfatteren vender sig fra refleksionen og tager igen den fortællende tråd op og fortæller, hvorledes Gud lod hævn falde over de skyldige (der ikke nævnes ved navn), idet de hurtigt efter fandt en voldsom død. Efter Erik blev Abel konge. I gerning var han nu en Kain, tilskyndet af Lave Gudmundsen. Forfatteren kender også en tredie medskyldig, som han dog varer sig for at nævne ved navn, som får et manende ord med på vejen. Abel var egentlig ganske dygtig i jordiske sager, men efter to år måtte han dog »selv tømme den bitre kalk«. Efter Abel, fortsætter skriftet, blev den tredie broder Kristoffer konge, og til beskrivelsen af ham har forfatteren næppe rosende superlativer nok. I dyd og ærbarhed ægtede han Margrethe, han valgtes til konge i Viborg, og parret blev kronet i Lunds domkirke. Han har været udsat for megen had og modgang; han fik sin søn hyldet som sin efterkommer, men kongens onde fjender fik dog snart »styrtet ham i dødens vold«, i Ribe 1259. Efter ham blev Erik konge, slutter skriftet, men om ham vides ikke noget.

Det fremgår af dette resume, at skriftet genremæssigt er amorft. Formelt er det en kongeliste[5] og ligner i det første stykke ganske de andre overleverede kongelister[6], men med Valdemar II bliver skriftet fyldigere; derpå sprænger det ganske sin ramme og bringer imod sit artspræg en lang beretning om helgenkongen Erik, hvori der er indflettet dels en opbyggelig betragtning af ikke-fortællende karakter og dels personlige bemærkninger, og endelig sluttes med en panegyrik over Christoffer I og dronning Margrethe Sambiria.

Skriftets forfatter er ukendt, og enhver gisning om hvem han var, turde være forfængelig, i alt fald på indeværende tidspunkt. Værket er pauvert overleveret, som så mange danske Middelalderkilder, idet det kun kendes fra en Stephaniusudgave af Svend Aggesens skrifter Sorø 1642 efter et håndskrift i det daværende universitetsbibliotek, der nu er tabt, velsagtens ved branden 1728. Sammenhængen med Svend Aggesen-overleveringen vækker da håb om at nå nærmere kendskab til forfatteren, især hans formål med

[5] Om genren, se yderligere note 58.

[6] Script. Min. I, 157-85; (og danske) Gammeldanske Krøniker. Ved M. Lorenzen. Kbh. 1887-1913. 222-52, jfr. Ellen Jørgensen: Middelalderlig historisk Litteratur på Modersmaalet. Kbh. 1930. 12-13.

skriftet, idet det bliver såre vanskeligt at anfægte Gertz' resultat, der også billiges af C. A. Christensen[7], at det er den samme, der har omarbejdet Svend Aggesens værker (til tekstrecensionen S), som har skrevet genealogien[8]. Dog beskæmmes håbet; Gertz har i overensstemmelse med sin plan nøje undersøgt varianterne de to tekstformer imellem og har beskrevet ændringerne som stilistiske, og kun det[9], og det ser ud til, at denne forklaring er tilstrækkelig: En gennemgang af sidste del af Svend Aggesens Danmarkshistorie[10] (det sidste århundrede), suppleret med yderligere stikprøver, afslører ingensinde ændringer i udtryksformen, der kan opfattes som tendentiøse, eller tænkes at afspejle en særlig holdning, der er forskellig fra Svends, endsige ord og sætninger talt ind i bearbejderens samtid. Blot een passus lægger op til en sådan tese, indledningen til kapitlet om Knud VI [11], men for det første kan der ikke bygges noget på denne isolerede forekomst, og for det andet er Gertz' antagelse iøvrigt sandsynlig, at Ss omskrivning af Svend Aggesens tekst på dette sted skyldes indarbejdelse af epitafiet over Knud VI[12]. Ved spørgsmålet om *Genealogias* formål må vi da nøjes med at se på dette skrift isoleret, uden at få støtte af den reviderede Svend Aggesen-udgave.

Nævnte epitafiedigt kan måske føre os på sporet af forfatterens hjemsted. Det er lettest at antage, at skriftet hører hjemme i Ringsted, overleveret sammen med lignende digte om Valdemar I og Erik Plovpenning, der alle tre var begravet der[13]. Om forfatteren selv er fra Ringsted, kan naturligvis ikke påstås på dette grundlag alene, men en vis forbindelse turde være sandsynlig. Den store interesse for Erik Plovpenning peger sammestedshen, hvor han fandt både sit endelige hvilested og en udbredt dyrkelse[14].

[7] K. S. 7. R. VI, 25.

[8] Se Script. Min. I, 62–63; M. Cl. Gertz: En ny Text af Sven Aggesøns Værker. Kbh. 1915. 196. Jfr. note 4.

[9] Gertz: En ny Text etc. 194.

[10] Udg. af Gertz i Script. Min. I, 94–141, jfr. indl. 57–63 og Gertz: En ny Text etc. 45–111. Oversat af Gertz i Sven Aggesøns historiske Skrifter. Kbh. 1916–17. 31–88, og af Jørgen Olrik i Krøniker fra Valdemarstiden. Kbh. 1900–01. 35–84, jfr. indl. 25–34 (texten S).

[11] Script. Min. I, 141.

[12] Gertz: En ny Text etc. 183.

[13] Om overleveringen, se Vitae Sanct. Dan. 253; C. A. Christensen i K. S. 7. R. VI, 30 note 2. Trykt Vitae Sanct. Dan. 435–36 (Erik Pl.) og Script. Min. II, 89–90, og i Gertz: En ny Text etc. 183–84.

[14] Se N. K. Andersen i Kirkehist. II, 30–32, jfr. 17; Vitae Sanct. Dan. 436–45 (jfr. 422–23).

C. A. Christensen[15] peger imidlertid på muligheden af Viborg som hjemsted for epitafiedigtet over Erik Plovpenning, og dermed også de to andre, hvorved også *Genealogia* kunne tænkes at hidrøre derfra. Til yderligere støtte for denne hypotese kunne anføres, at den politiske tendens (jfr. nedenfor) ville være velplaceret i bisp Niels' kreds[16]. Fremdeles kunne man vel tænke sig et Svend Aggesenmanuskript i Viborg, med Svends tilknytning til Jylland, som forlæg for bearbejdelsen til teksten S. Og bandlysningsdommen over Jacob Erlandsens modstandere, der har overlevering fælles med de tre nævnte epitafiedigte, ville man måske snarere finde en genpart af i kanslerens Viborg end i Ringsted. Disse ræsonnementer forbliver dog rene gisninger, og det eneste argument for Viborg – overleveringsforholdene, som strejft af C. A. Christensen[17] – må siges at være ufyldstgørende. Håndskriftet i Ny kgl. Saml. 726^e fol., der måske er skrevet med Hamsforts eller Vedels hånd[18], er sikkert et produkt af det sekstende århundredes samlere, og det er ganske umuligt at gisne om enkeltstykkernes proveniens; de kan lige så vel være fundet flere steder og sammenbragt af samleren, som fundet samlet af ham. Fremmes Viborghypotesen, må man forklare nævnte epitafiedigtes tilstedeværelse i Viborg, og det kan givetvis lade sig gøre. Men hypotesen kan vist ikke undgå at blive mere kompliceret end Ringstedhypotesen, som derfor står tilbage, hvis man ikke helt vil renoncere på en provenienshypotese.

Affattelsestiden er efter 1259, idet Christoffer I's død omtales. Terminus ante quem er mindre sikker; den dunkle afsluttende omtale af Erik Klipping[19] har ført til den antagelse, at skriftet er

[15] K. S. 7. R. VI, 32 note 1.

[16] Dansk Biografisk Leksikon XVI, 618–19 (Ellen Jørgensen). Se iøvrigt E. Arup: Danmarks Hist. I. Kbh. 1925. 296–316; om Niels som kancelliechef, se N. Skyum Nielsen: Kanslere og Skrivere i Danmark 1250–1282 (Middelalderstudier. Tilegnede Aksel E. Christensen. Kbh. 1966. 141–84), der desuden frembyder en væsentlig anden vurdering af bisp Niels' og kanslernes politiske indflydelse. Jfr. også Kirkekampen i Danmark 1241–90. Kbh. 1963, passim.

[17] K. S. 7. R. VI, 30 note 2, jfr. 32 note 1.

[18] Se Vitae Sanct. Dan. 183 og 253; E. Gigas: Katalog over Det store kongelige Bibliotheks Haandskrifter I, 1903. 35 anfører ganske vist det pågældende læg i Ny kgl. Saml. 726^e som skrevet i 15. årh., men både C. A. Christensen (K. S. 7. R. VI, 30 note 2) og Gertz, op.cit. 253 (med eftertryk) hævder 16. årh. Rækkefølgen i lægget gør også forskellig proveniens rimelig (Kjeldslegende, Vald.I-vers, Knud VI vers, diplom, Eriksvers).

[19] De cujus profectu et exitu quoniam nil certi habemus, aliis relinquimus enarrandum. Olrik oversætter »om hans indgang og udgang«; leksika anfører for

affattet omkring 1286[20], en antagelse der især synes at grunde sig på ordet *exitu*, bevidst eller ubevidst. Dette er således Gertz' argument (*exitus* betyder ikke blot Erik Glippings død, men der hentydes til den som en foregået kendsgerning), men uanset det betænkelige i at disputere med en latiner af format som Gertz, finder jeg dog, at det er at tillægge dette ord alt for stor vægt. Ordene *de cuius profectu et exitu* betyder utvivlsomt blot »om ham«[21]. Forfatterens noget omstændelige og retorisk farvede sprog med rig anvendelse af bibelske allusioner og bibelsk klingende udtryk optræder til det sidste.

En såre rimelig grund til, at forfatteren ikke ved noget om Erik Klipping er, at kongen endnu ikke har haft nogen videre *profectum*, endsige *exitum*. Således er Erslevs og Jørgen Olriks opfattelse[22] rimeligere, at skriftet stammer fra begyndelsen af 1260'erne, en antagelse der vinder i sandsynlighed ved henvisning til forfatterens anklage og advarsel mod en anonym, endnu levende person af betydelig rang. Den ville vokse til vished, hvis der med de manende ord hentydes til Tyge Bøste (Pust)[23], eller bisp Regner af Odense[24] som C. A. Christensen senest har plæderet for[25]; begge dør ca. 1265–66. Uanset at sidstnævnte formodning er sandsynligere end den ældre, har denne afvisning af den traditionelle opfattelse dog først og fremmest gjort det klart, at en sikker identifikation af den anklagede ikke lader sig gennemføre, og det afgørende argu-

profectus enstemmigt: held, fremgang, lykke o.lign.; Olrik skal næppe korrekteres for fejl i oversættelsen, men hans ord ses som et udtryk for, at han som oversætter var mere optaget af at ramme sin »krønikestil« end af at oversætte leksikalsk korrekt.

[20] Således Gertz i *Script. Min.* I, 156 og i *Vitae Sanct. Dan.* 421; C. A. Christensen *K. S. 7. R. VI*, 25; Tue Gad: *Legenden i dansk Middelalder*. Kbh. 1961. 167.

[21] Den samme tolkning af frasen finder jeg i Jørgen Olriks oversættelse (Valdemar Sejrs Sønner 42). Har Olrik således ramt meningen præcist, ligger der netop ikke noget eftertryk på *exitu*, men frasen er en stilistisk variant for det simple »om ham«.

[22] Kr. Erslev: *Kilderne til Danmarks Historie i Middelalderen*. Kbh. 1892. 11; Olrik i *Valdemar Sejrs Sønner etc.* 32; iøvrigt ser han også en forbindelse med Ringsted kloster, som jeg ovenfor har fundet det sandsynligt.

[23] Som antaget af Gertz: *Script. Min.* I, 192 og *Vitae Sanct. Dan.* 429; J. Olrik i *Valdemar Sejrs Sønner etc.* 39, ligeledes Poul Nørland i *Sorø. Klostret – Skolen – Akademiet gennem tiderne I*, Kbh. 1924. 71 og 655 (dog med et »formentlig«). Se iøvrigt appendix.

[24] *DBL XIX*, 343–44 (Ellen Jørgensen).

[25] *K. S. 7. R. VI*, 42 note 2, jfr. s. 25.

ment for den her anførte datering af skriftet udebliver. Den er ikke ganske sikker, kun overvejende sandsynlig. – Sandsynligheden står sig også overfor C. A. Christensens løsningsforsøg: Skriftet stammer i sin nuværende form fra efter 1286, men optager i sig et ældre skrift[26]. Denne løsning er ingenlunde umulig, men støder dog på en række indvendinger: Stilistisk bærer skriftet kun eet præg; som det fremgår nedenfor har forfatteren antagelig haft en del materiale til rådighed, men kilder og forfatterens egne »originale« bidrag er sammenarbejdet til et hele uden åbenbare fuger: han var altså ingen simpel kompilator. Den gennemførte tendens i skriftet hidrører heller ikke fra en mådelig ånd; kort og godt, forfatteren var særdeles suveræn i forhold til stoffet. Dette medfører, at det ikke er sandsynligt, at han tillader den lapsus at overtage en tiltale til en person, der antagelig er død. Og endelig har skriftet, som også vises nedenfor, til centrum Christoffer I, evt. Christoffer og hans dynasti. Hvordan en 25 år gammel forfader kommer til at tage sig ud, viser stykket om Valdemar II. Skulle den dynastiske propaganda rent faktisk støtte Erik Menved og ikke Erik Glipping, er tavsheden om den sidste ganske uforståelig. Disse grunde anser jeg for udslaggivende. Affattelsestiden antages altså at være 1260erne (og snarere 1260 end 1270).

Langebek[27] antog, at forfatteren var gejstlig, og omend denne antagelse ikke er nødvendig, er den sandsynlig, i alle tilfælde var han særdeles veluddannet. Et væsentlig argument herfor er skriftets stil, der som omtalt er rig på bibelske hentydninger og bibelsk klingende fraser, hvortil kommer det korte ikke-fortællende stykke, der bryder ind midt i den legendariske beretning; det kan ligne en prædiken på grundlag af den foregående beretning, der anvendes som *exemplum*[28]. Endelig skal det fremhæves, at skriftet fremtræder som en fastkomponeret helhed, der ikke tillader at udskille ordlyden af en eller flere kilder, som har ligget på forfatterens bord i skriftlig form; at han har anvendt sådanne, kan ikke afvises, men det eventuelt foreliggende stof er selvstændigt bearbejdet og bærer kun eet præg, forfatterens.

Hensigten med skriftet er nu ikke umiddelbart indlysende. Det er klart, at beretningen om Erik Plovpennings martyrdød indtager

[26] K. S. 7. R. VI, 25–26.

[27] *Scriptores Rerum Danicarum* I, 20.

[28] Se Kulturhist. Leks. f. nord. MA IV, 90–98 (Oloph Odenius og Anne Holtsmark); Tue Gad: *Legenden etc.* 143–45, 264–77.

en vigtig plads, men dette simple faktum berettiger ikke til Gertz' definitive dom, »at Forfatteren egentlig har tilsigtet noget helt andet end at give en Kongeliste. . . . det har været hans Hovedformaal at skrive: *en Skildring af Erik Plovpennings Martyrdød*« [29]. En nærmere analyse af legendepartiet viser et mere nuanceret billede, og først kræver det enkle spørgsmål sin besvarelse: hvorfor lovprisningen af Christoffer I? Den ser ud til at være et lige så gyldigt formål som legenden, og det tydeliggøres ved en anden ejendommelighed ved skriftet. Legendens er tilsyneladende sat ind i en større historisk sammenhæng, men omgivelserne er ikke »historiske«, i den forstand, at der meddeles oplysninger om en række fortidige begivenheder, som i krøniker og annaler iøvrigt [30]. Man kan endda forstå, at der intet fortælles om Erik Plovpennings kongetid, hans glorie overstråler ganske hans ikke særligt bemærkelsesværdige regeringstid. Men denne interesseløshed går igen i de to eneste lidt udførligere stykker, om Valdemar II og Christoffer I. Om Valdemars begivenhedsrige kongetid fortælles kun, at den varede fyrré år; derudover meddeles omhyggeligt, hvem han var gift med, hvilke legitime(!) sønner han havde, hvordan Erik toges til konge efter Valdemar den Unges død og efterfulgte faderen som hans sande arving [31]. Og ikke mere. Kun hvad man sammenfattende kan kalde genealogiske og statsretslige kendsgerninger meddeles. Det samme gør sig delvis gældende for Christoffers vedkommende. Ca. halvdelen af teksten anvendes til en rosende karakteristik af Christoffers person (med en enkelt undtagelse), derudover noteres hans valg, hans kroning, hans giftermål med Margrethe, der får del i lovprisningen, nogle bemærkninger om hans besværligheder, hans søns kongevalg, hans død. Igen meddeles genealogiske og statsretslige kendsgerninger, udvidet med en personlig lovprisning, dels direkte, dels indirekte ved omtalen af hans fjender, og intet andet.

Denne kraftigt betonedé tendens i skriftet kan ikke negligeres; skriftet handler i lige så høj grad om legitimiteten til den danske trone som om Hellig Erik. Denne legitimitetspropaganda understreges yderligere af skriftets første del, kongelisten [32]. Det be-

[29] Script. Min. I, 156. (Gertz' kursivering).

[30] Denne ejendommelighed medfører, at man ikke skal forestille sig, at forfatteren egentlig blot fortsætter Danmarkshistorien, hvor Svend Aggesen slutter; de to forfatters sigte (også i den reviderede udgave af S. A.) er ganske forskelligt.

[31] heredem regni et regie potestatis (Script. Min. I, 188–89).

[32] Forholdet til det formodede forlæg, Svend Aggesens Genealogi, er her ganske ligegyldigt; forfatteren har skabt et nyt skrift, som han vil og på sit ansvar.

standige *filius ejus* (og den forbigående brug af arving, arvede) fører direkte til klimaks; de få udvidelser i den stramme form gør også, idet de fleste går ind i det ovenfor skitserede mønster. Tilføjelsen til Hading[33] ligger således i centrum af forfatterens interesser; tilføjelserne til Vermund og Uffe[34] – nationalhelte – er dels personlige skudsmål (som Christoffer I), dels viser den sidste en påfaldende interesse for sejrherre over de sydlige naboer, ligeledes tilføjelsen til Dan Superbus[35], til Magnus den Gode[36], der formentlig derved godtgør sin ret – dog hjælper afstamningen fra en helgen nok også, jfr. Valdemar I[37] – og noten om Thyra[38]. Lidt uden for mønstret falder tilføjelsen til Harald Svendsen[39], ligeledes de kronologiske tilføjelser til Frode Fredegod og Gøtrik[40], men i alt fald de to sidste er dog naturlige i et værk som dette; det samme gælder til Sct. Knud konge (Magnus den Gode) og Erik Ejegod[41]. Derimod forklarer de i og for sig overflødige bemærkninger til Erik Emune og til Svend, Knud og Valdemar spring i rækkefølgen[42], mens det nye dynastis ophav Valdemar I skildres som fredskongen, ligesom Valdemar II og Christoffer I. Kun een bemærkning skiller sig ud fra resten ved at være dadlende, om Svend Tveskæg[43]; men fornemt passer den jo iøvrigt ind i mønstret på

Det vil sige, at det i og for sig også er ligegyldigt, i hvilken grad dette stykke, især de supplerende bemærkninger, måtte være ren afskrift efter Svend Aggesen.

[33] qui primus regio sceptro regalique decoratus diademate rex meruit appellari.

[34] filius [Wiklek] et heres regni egregius W., qui ob eximiam virtutis prudentiam Prudens est cognominatus; elegantissimum U., qui solus contra duos in monomachia egregie triumphavit.

[35] qui tributarios fecit Saxones.

[36] filius beati Olaui regis et martyris; qui . . . super Slauos et Saxones triumphavit.

[37] Sancti Kanuti Ringstadiensis filius . . . monarchiam Datie potestatie in magna pace obtinuit.

[38] illa excellens.

[39] qui leges Danis tribuit.

[40] F. F. in cuius temporibus redemptor mundi carnem suscepit humanam; G. contemporaneus Karoli Magni.

[41] K. apud Othiniam martyrio coronatus; E. qui Jerosolymam profectus in Cypro insula requiescit.

[42] E. Hoc in Vrnensi Placito a Plov Nigro interfecto; – Tunc tres reges in Datia conregnabant: K . . . Magni filius . . . S., Erici a Plogh interfecti filius; et W., S. Kanuti Ring. filius. Kanuto autem a Suenone rege Roskildis interfecto, et eodem Suenone in bello Gratha occiso . . .

[43] quem, eo quod patrem proscripsisset, Sclau ter captum in seruitutem redegerunt.

dobbelt måde; forholdet Harald-Svend er typos for Erik Plovpenning-Abel, og Svend får sin straf ved at blive fanget af slaverne[44] – slaverne, hvis nederlag som ovenfor anført er forfatterens vederkvælgelse, og som ikke at forglemme var Abels støtter (idet de forskellige folkeslag for forfatteren står for sydlige naboer)[45].

Fra ende til anden er hovedstykkets omgivelser behersket af tanken om de danske kongers legitimitet, med kulmination i Christoffer og Erik Klipping.

Skelner man mellem legitimitetstanken og helgenlegenden, er den sidste sandsynligvis den første underordnet. Kongerækken er ikke oplæg til legenden, og stykkerne om Valdemar II og Christoffer I ikke dens ramme; legenden er et argument i legitimitetspropagandaen. Det har været forfatterens formål at styrke Christoffer og hans afkom på Danmarks trone. Han skildrer, hvordan linien bagud er i smukkeste orden via Valdemar II og cementerer så grundlaget for Christoffer ved Erikslegenden – på samme måde som Knud Lavard skulle tjene Valdemar I's ambitioner[46].

En nærmere analyse af hovedstykket viser, hvordan også dette forstås efter samme linier.

Stykket falder i seks dele[47]: I Martyriet 189,3–190,22; II Invention, begravelse og translation 190,23–191,7[48]; III Ikke-fortællende prædiken, ledende til miracula 191,8–192,3; IV Overgangsstykke, andre jært tegn, historisk berettet 192,3–13; V Abel=Kain ophøjes, personkarakteristik og udfald mod et par af hans tilhængere 192,14–30; VI Abels regering og død 193,1–7.

Af disse er I–III bygget over mangan en helgenlegendes skema, mens V–VI ikke har noget at gøre med legendegenren; IV formidler overgangen ved at stille en række historiske begivenheder, der frem-

[44] Jfr. note 68.

[45] Er også tilføjelserne til Frode Fredegod om Frelseren og tilføjelsen til Gøtrik om prototypen på den kristne fyrste allusioner til legenden? spiller forf. ved Frode F. på hele guldaldermyten i forbindelse med ham, der afspejler samme lyksalighedstilstand som Luk. 7,22, der netop optræder på en væsentlig plads i legenden? jfr. s. 9).

[46] Se Hal Koch i *Den da. Kirkes Hist.* I, 1950. 145, jfr. 158, 173–78, jfr. 102–04, som en sammenfatning af hans egne, Curt og Lauritz Weibulls, Sture Bolins m. fl.s studier.

[47] For kortheds skyld markerer jeg afsnittene ved at anføre side med linie-tal efter Script. Min. I.

[48] Jfr. Tue Gad: *Legenden etc.* 119–20.

træder som gudsdomme, overfor de summariske mirakelklicheer i III.

Ser man et øjeblik bort fra den første, ræsonnerende del af stk. III, fremstår temmelig »rent« en smuk legende, omend måske kun i fosterstand[49]: Martyrium, invention m.m., miracula[50], de sidste dels som en summarisk kliche, dels som gudsdomme over de skyldige (stk. IV)[51]. Det er da min hypotese, at der for forfatteren har foreligget en kort legende, i litterær forstand, som han har indarbejdet i sit skrift. Om den har foreligget skriftligt fikseret eller blot i mundtlig form, er det umuligt at afgøre. Herfor taler for det første, at forfatteren selv antyder en sådans eksistens, ved ordene om, at begivenheden på Slien er kendt vidt omkring[52], og indledningsordene med den noget abrupte overgang fra personkarakteristik til legende gør det klart, som også påpeget af C. A. Christensen[53], at helgenryet er forudsat, det vil sige en mere eller mindre fast struktureret legende. Dertil kommer, at der er en enkelt ret markant forskel på stykkerne I–IV og V–VI: I første del forekommer ikke eet navn udover det indledende Erik[54]; alle de andre

[49] Se Tue Gad: *Legenden etc.* 168.

[50] Et egt. forlæg findes ikke i den danske middelalderlige legendelitteratur, men som Tue Gad har demonstreret, er legendelitteraturen karakteriseret ved en mangfoldighed af variationer af relativt få grundelementer. Til sammenligning tjener, at flere danske legender har vita (der af indlysende grunde ofte træder i stedet for martyrium) + miracula (Sct. Kjeld, Niels Knudsen og Abbed Vilhelm, se Tue Gad op.cit. 172–79); en af Thøgerlegenderne vita + translatio (sst. 170–71); Passio Sct. Kanuti Regis martyrium + translatio (der jo strukturelt er inventionens parallel); miracula indgår ikke i Passio, ej heller Ælnoth, men er kendt af disse og findes i særlige skrifter, også for andre helgeners vedkommende; jfr. dog den yngre Passio (sst. 155–61, jfr. 166–67). En nærmere parallel frembyder en anden spirende politisk helgenkult, der i anden sammenhæng er en særdeles interessant foreteelse, nemlig Engelbrechtskulten; biskop Thomas Engelbrechtsvise er netop opbygget som en minilegende: Efter et vita (strofe 1–10), hvor E. skildres som Guds sejrtrige stridsmand, martyrium (str. 11–13), translation og miracula (str. 14). – Svenska Medeltids Dikter och Rim. Utg. af G. E. Klemming. Sth. 1881–82. 385–90. (Svenska Fornskrift-Sällsk. Saml. LXXXVIII–LXXX). Se Gottfrid Carlsson: Engelbrekt som helgon. (Kyrkohist. årsskr. XXI, 1921. 236–43); jfr. Erik Lönnroth: Sverige och Kalmarunionen 1397–1457. Göteborg 1934. 113.

[51] Til dette særlige stk., jfr. slutningen af Knud den Helliges Passio (Vitae Sanct. Dan. 71), jfr. Tue Gad, op. cit. 156.

[52] Hvor bogstaveligt man skal tage hans ord er underordnet, og man kan naturligvis ikke forlange, at han skal skelne mellem legende og rygter.

[53] K. S. 7. R. VI, 40.

[54] Abellianere og Erikanere, og Eriks mænd (Script. Min. I, 190) er jo netop ikke enkeltpersoner, men grupper af anonyme enkeltpersoner.

agerende er anonyme, og hele stykket er – uanset de mange detailler – forbavsende vagt; en kritisk læsning vil afsløre, hvor få meddelelser der er, som ikke bærer mere præg af digtning end af sandhed. Derimod er stykkerne V og VI langt mere konkrete (hvilket naturligvis ikke betyder nøgterne, eller objektive el. lign.). Forskellen i omtalen af Abel i stk. IV og V synes også at berettigg antagelsen af en cæsur mellem de to stykker. Nu må det forhold at Abels død omtales i IV og hans tronbestigelse, regering og død (en gang til) i V–VI naturligvis ikke behandles efter den mekaniske metode: En ting omtalt to steder=to kilder. Men Abels død i IV forstås som led i Erikslegenden, som en gudsdom i den; i V–VI er Abel derimod ledeperson. Og der er ikke tale om en såkaldt poetisk modsigelse, da forfatteren ikke digter, ikke skriver en krønike, men affatter en pamflet, der i de dele ikke er episke, hvor han givetvis har ansvaret selv, som stykkerne om Valdemar II og Christoffer I.

En rekonstruktion af forfatterens formodede legendariske forlæg i ordlyd er ganske umulig, da skriftet i sin helhed, også i de legendariske dele, kun bærer eet stilistisk præg – forfatterens – men man kan dog formodentlig skitsere den legende, han har anvendt som forlæg, uden at der er tale om den rene fantasi: Muligvis har det også haft en indledning, der ikke er anvendt her, men det kan antagelig spores fra omtalen af fængslingen ved skakbordet til og med ligets nedsenkning i havet; dernæst fra ligfundet til og med flytningen til domkirken med omtale af jærtegn; kilden kan tænkes at foreligge igen med disses eksemplifikation i det paradigmatiske summarium (efter Luk. 7,22) og gudsdommene. Den første udeladelse, om de politiske konsekvenser af mordet, må indrømmes at være usikker; forbindelsen fra nedsenkning til fund er naturlig, men det er ikke i sig selv noget bærekraftigt argument; noget vægtigere er, at mellemstykket er af politisk art, hvad legenden, hvis vi altså kan skimte den, ikke har været iøvrigt. Desuden forstås bemærkningen let som forfatterens egen tilføjelse, især i forbindelse med det træk, at både Erik og Christoffer (de gode) summarisk lider meget ondt fra deres modstandere. Det skal dog indrømmes, at kriteriet om historiske kendsgerninger som uoprindelige i legenden ikke er overvældende sikkert, idet noten om relikviets overførsel til domkirken dog ikke kan siges at være noget luftigt og fiktivt, og dette stykke antages at være en del af den formodede legende. Den næste udeladelse, begyndelsen af stk. III, er det derimod rimeligere at se som en tilføjelse, idet denne teologiske reflek-

tion bryder legendens struktur, ligesom helgenkvalitet ikke etableres ved udlægning af hellige fædre, men skabes i handling. Endvidere er det ikke vanskeligt at forstå tilføjelsen, jfr. nedenfor. Lidt malplaceret forekommer også indførelsen om Eriks noget blakkede jordeliv på dette sted. Er disse to punkter tilføjelser, er gentagelsen om kongens hvilesteder det også, da denne passus som den nu findes, er en naturlig fortsættelse af slutningen af stk. II henover prædiken, og gentagelsen ikke godt kan have stået lige efter dette.

Nu ville det naturligvis være ganske forfejlet at skyde den formodede legende til side som et sekundært uvæsentligt stykke; i og med at den er indarbejdet i skriftet, tjener den ligefuldt forfatterens formål, og vi har fået et indblik i hans arbejdsmetode, så at vi bedre kan vurdere hans værk. Med sandsynliggørelsen af to lag i det her omtalte stykke, bliver det klarere, at legenden er brugt politisk. At sådant kan forekomme er ingen nyopdagelse[55], men i denne erkendelse af *Genealogia* kan skriftet placeres i sin rette sammenhæng, og kanonisationsbestræbelserne var ikke en enlig svale, men Erikslegenden brugtes igen en halv snes år efter i politisk øjemed.

Den intime forbindelse mellem legenden og legitimitetspropagandaen, som jeg ovenfor har beskrevet den, demonstreres bedst ved at begynde bagfra. Stykkerne V og VI frembyder ingen dunkle punkter. Forfatteren bemærker direkte, at han ikke ønsker at meddele noget om Abels andre handlinger; han fortier ikke, at Abel blev konge, men betoner, at det var som en Kain – og det er vel ikke for meget at læse mellem linierne, at den der er lige så bibelstærk som forfatteren ved, at Kain måtte forlade sin hjemstavn, det er, mistede sin arv og arveret som fredløs, ligesom Adams efterkommere da også tælles efter Set, den tredie søn (Gen. 4–5). Hans død ses som en gudsdøm, hans ophøjelse som en usurpation, og den tilsyneladende rosende anerkendelse af Abels administration er netop en fordømmelse; *quoad seculum* karakteriserer Abel som hjemmehørende i det dennesidige, d.e. Djævelens interessesfære.

Hvor Abel omtales i det egentlige legendeparti, er det med samme fortegn; forfatteren gør nogle få bemærkninger om de politiske konsekvenser af mordet, et stykke der måske skal tilkendes særlig vægt, hvis det er forfatterens egen støbning, men han bryder hurtigt af: Det er ikke en krønike han fortæller, men han betoner, at de gode græd og de onde lo.

[55] Jfr. note 46 og 50.

Stkk. V–VI indledes nu med stk. IV, der oprindeligt vil have været legendens slutning, men hvis karakter gør det let for forfatteren at bruge det som overledning. Abelshistorien skal læses i lyset af legendepartiet. Derved underbygges hovedsigtet så at sige med Gud i ryggen, og legenden er da også indarbejdet med stor kompositorisk dygtighed. Den flere gange omtalte grumhed hos Eriks mordere, der meget vel til dels kan skyldes forfatterens bearbejdelse, leder over gudsdømmene direkte frem til »fordømmelsen af Abel«-motivet. Det forefandtes (sandsynligvis) allerede i den formodede legende, og det er stærkt understreget i det formodede indlagte hovedstykke, det teologiske ræsonnement. I den bestandige (selvfølgelige) modstilling af Erik og Abel bruges motivet til den definitive fordømmelse af Abel: Ikke blot ses hans død som en gudsdøm, men i modsætning til hans retfærdige broder, var han helt ind i døden *quoad seculum*: han angrede ikke sin voldsomme brøde, ja spørgsmålet er helt irrelevant, det lå helt uden for hans mulighed. Abel var en broder- og helgenmorder, en usurpator, fra ende til anden en mørkets tjener. Hans slægt kan umuligt have krav på den danske trone, denne Kain, hvis synder naturligvis nedarves på børnene.

I det hele taget er forfatteren entydigt tilhænger af den linie i dansk middelalderpolitik, der summarisk omtales som »den stærke kongemagt«, for hvilken arvekongedømmet var en livssag; foruden de ovenfor nævnte klare eksempler skal påpeges enkeltudtryk, som Valdemar II *Ericum collocavit*, mens *principium consensu* lader os se stormændene overfor en beslutning, der er truffet; Erik er *heres regni et regie potestatis*. Senere var det Christoffer, der *filium suum regem designavit* etc., jfr. karakteristikken af Christoffer *patrissans patris* . . .

At skriftet ikke primært er en opbyggelig traktat, men en politisk pamflet, således som en blot omhyggelig gennemlæsning lægger op til, får sit sidste og afgørende argument, når man endelig tager skriftets genre alvorligt. Både i den gammel- og i den nytestamentlige forskning i dette århundrede har det givet fremragende resultater at gøre sig klart, hvor vigtig en teksts genre er[56], og i denne henseende gælder ingen særlige love for middelalderlige fortællende

[56] Om den formhistoriske Bibelforskning, se G. Bornkamm i *Religion in Geschichte und Gegenwart*³ II, 749–53 (Evangelien, formgeschichtlich); (og C. Kuhl:) 996–1005 (Formen und Gattungen); Gads danske Bibelleksikon I, 546–59. Jfr. også Tue Gad: *Legenden* etc.

kilder: De foreligger for os som litterære tekster, og de kan ikke udnyttes, før man ved, hvad man egentlig har for sig[57].

Det foreliggende skrift hører formelt til genren kongelister[58]. Disse kan nok se ud til at være en »lavtstående«[59] form for historieskrivning, og det skal ikke benægtes, at de måske ofte blot er kompileret[60] (evt. komponeret) af antikvarisk interesse. Men at betragte dem alene som blege og egentlig betydningsløse produkter af intellektuelle undermålere, er helt forfejlet. Det er muligt, at Gertz[61] havde sådanne vage forestillinger, og i så fald har han ganske ret: Det var ikke en sådan kongeliste, forfatteren ville levere. Men kongelister – og andre kataloger – har da også, i alt fald ofte en ganske anden og betydningsfuld funktion: Siget er ikke fortiden, som det kan være morsomt at vide noget om, men nutiden. De kan forklare, hvordan forbindelsen til den nuværende konge (eller biskop eller stammehøvding etc.) er bagud. De er den pyramide, på hvis top den nuværende konge står, eller den rebstige, hvormed hans himmelske forankring etableres. De skaber ideologisk forbindelse med fortiden – politisk, religiøs, genealogisk –, dvs. de kan, hvis det er påkrævet *legitimere* den nuværende konge[62]. Det gamle Testamente indeholder som bekendt et væld af lister, men her skal fra Bibelen blot henvises til de enkleste og kendteste

[57] Jfr. det historiografiske nybrud, der skete med Curt Weibulls Saxoundersøgelser (Hist. tidsskrift f. Skåneland VI, 1915. 1–286), jfr. note 46 og det korte referat i Tue Gad: *Legenden etc.* 151–52. Det næste skridt, en litterær helhedsvurdering hører først de seneste aartier til, jfr. i her berørte sammenhæng den i note 68 nævnte studie af Inge Skovgaard-Petersen.

[58] Jfr. note 6. I Sture Bolins undersøgelser af de svenske kongelister findes lejlighedsvis vigtige bemærkninger til belysning af genren. – Om Nordens ældste historieforskning. Lund 1931. (Lunds Univ.s Årsskr. N. F. Avd. 1, XXVII, 3) 161 ff., således 174 og 199.

[59] En opfattelse af kongelister som den simpleste form for historieskrivning må ikke forveksles med, at de skulle være den første spæde spire til en sådan, hvorfra de senere annaler og krøniker er vokset frem; tværtimod er de oftest yngre end de mere omfattende værker, se A. D. Jørgensen (Den historiske litteratur i Danmark før Saxe) i *Bidrag til Nordens Historie i Middelalderen*. Kbh. 1871. 215. Jfr. for de svenske kongelisters vedkommende Bolin, op.cit. 142–43, 161.

[60] Som et eksempel på tilvejekomsten af en liste kan nævnes den gamle slesvigske bisperække, som den er analyseret af Sture Bolin, op.cit. 9–25.

[61] Se s. 8.

[62] Bemærk, hvordan pave- og bisperækker, i virkeligheden i deres simpleste form, stadig har væsentlig betydning for de kirkesamfund, der tilkender den såkaldte apostolske succession relevans.

eksempler af alle kataloger: Stamtavlerne i Matt. 1 og Luk. 3[63].

Når man tager dette i betragtning, bliver det klart, at genre-spørgsmålet ikke på forhånd kan lades ude af betragtning; sammenholdt med den række træk, der peger i politisk retning, som sammenført ovenfor, bliver muligheden for *Genealogias* vedkommende til vished. Om man vil forklare genrevalget ud fra indholdet, eller opfatte genren som det primære, er underordnet; resultatet bliver det samme: Form og indhold i skriftet er en enhed, der har til hensigt at fastslå Christoffer I's og Erik Klippings legitime adkomst til den danske trone. I denne pamflet med aktuelt politisk sigte har forfatteren fundet det opportunt at indføre et langt stykke bygget over Erik Plovpennings martyrdød til yderligere fremme af sit formål[64]. Det skal sluttelig nævnes, at et belysende eksempel er såre nært: Abbed Vilhelms kongeliste, der er trykt i Gertz' udgave umiddelbart før den her omtalte genealogi, og hvis funktion er entydigt aktuel[65].

Således opfattet er baggrunden for skriftet striden mellem Abels linien og Christofferlinien i sidste halvdel af trettende århundrede. Forfatteren fraskriver Abel tronretten, direkte udtalt, og ved at stemple ham som en broder- ja helgenmorder, og med Abel Abels slægt. Christoffers legitime adkomst til tronen var ikke blot indlysende, han er ganske simpelt den eneste arving.

Et sådant litterært angreb passer fortræffeligt i de for dronning Margrethe og hendes tilhængere vanskelige år efter Christoffers død, og det er da nærliggende at tænke sig skriftet inspireret fra højeste sted. At inspirationen er kommet fra dronningens kreds, kan ikke afvises (ej heller påvises), men skriftet kan dog ikke betegnes som officielt, i det højeste officiøst. En række enkeltheder lader sig vanskeligt indpasse i hypotesen om et officielt propagandaskrift. Forfatteren træder på en påfaldende måde frem flere steder. Anklagen og advarslen mod en anonym person er en underlig halvhjertet holdning af privat karakter; »officiel« kan den ikke være, da man da enten måtte vente en klar anklage (som f.eks. mod biskop Reg-

[63] Jfr. fra antiken Herodot III 75 og fra moderne antropologisk hold J. Vansina: *Oral Tradition*. London 1965. 151-54, især 154, hvori det ligeud siges om genealogier: »It is a type of tradition, which is never primarily aimed at recording history. The historical data it contains are only used for the vindication of rights.«

[64] Det vil være klart, at C. A. Christensens »legendebiografi« må siges at være et uheldigt udtryk.

[65] *Script. Min. I*, 176-85, jfr. indl. 152-55.

ner)[66] eller slet ingen, hvis man tænker sig, at anklagen gælder en person, der efter at have tjent Abel tjener Christoffer (som f.eks. Tyge Bøste efter den ældre opfattelse). Privat er ligeledes det enkelte minus i Christoffers karakterbog, der ellers kun rummer udmærkelser; uanset hvor naivt den opfattes, hører den ikke hjemme i en officiel agitation, som den bl.a. hviler på Christoffers enestående dydsirethed. Bestemmelsen af *Genealogia* som et i hvert fald formelt privat skrift lader også bedre spillerum for forfatteren; i alt fald delvis kan man derved forklare sig den trods alt noget påfaldende form. – Omend skriftets hovedtesis uden vanskelighed kan finde sin »Sitz im Leben« på den aktuelle officielle danske politiske scene, må det dog karakteriseres som privat. Om det så af regeringen er modtaget med kyshånd, er et spørgsmål, der ikke kan besvares.

Først her kan man da stille det sidste indledningsspørgsmål, hvilket publikum har forfatteren haft i tankerne. Næppe blot en ukendt eftertid, da sigtet ikke er primært historisk. Legitimitetstanken henvender sig i og for sig til alle kredse, både til opbyggelse for de faste i troen af regeringens støtter, som polemik mod de lige så faste i troen blandt regeringens modstandere, og som agitation overfor de lunkne eller vaklende. Kombinationen med helgenlegenden gør imidlertid, at man næppe skal forestille sig skriftet rettet alene til politikere som sådanne; den store plads legenden rent materielt optager medfører, at man må tilkende det opbyggelige element en vis betydning, omend legenden er underordnet den dynastiske propaganda. Herfor taler væsentligt legendens opbygning omkring anger- og skriftemotivet, som forfatteren har betonet; det skal ikke underkendes som argument i legitimitetspropagandaen – den angrende Erik står som antitypos for Abel – men strengt nødvendigt i sin bredde er det ikke og kan da tilkendes særskilt opmærksomhed. Dette betyder naturligvis ikke en modifikation af den ovenfor anførte betoning af legitimitetstanken, men forfatteren har ved at sammenføre de disparate elementer kun haft een henvendelse til sine læsere, der tilnærmelsesvis kan udtrykkes således: Jeg skal nu kort skildre rækken af retmæssige og gudfrygtige[67] danske konger til denne dag; fra de seneste år har vi i gudfrygtigheden, der har givet sig så store og smukke udslag, og som jeg også fortæller til jeres opbyggelse, den ledetråd, der udpeger den sande herskerslægt

[66] Acta Processus Litium, ed. Alfred Krarup et William Norvin. Kbh. 1932. 59; denne åbne anklage stammer netop fra nogenlunde samme år som *Genealogia*.

[67] Dette sidste så længe Gud har været dyrket i Norden.

i Danmark, eller sagt på anden måde, de sande herskere har vist sig som dem, der også er de gudfrygtige. (I parentes bemærket har de sande og gudfrygtige herskere altid modstået det tyske væsen sejr- rigt, det er der en række eksempler på, ligesom der findes eksempler på ugudfrygtige konger, der netop ikke modstod det tyske sejr- rigt)[68]. Med de nødvendige modifikationer prædiker *Genealogia* Gud, konge og fædreland med eftertryk på konge; de konger der i deres herkomst og vandel viser sig gudfrygtige (= til dels pænt sædelige), er de rette konger, og de rette konger er dem, der hører hjemme under Guds faner i kampen mod djævelen, og disse konger er forøvrigt gode danskere[69]. En løs gennemlæsning giver i og for sig et klart billede, men på denne baggrund står forfatteren yderligere tydeligt i den fløj af den toneangivende del af det danske

[68] Svend Tveskæg og naturligvis Abel. — Det kompositorisk vigtige lille stykke om Harald Blåtand og Svend Tveskæg (jfr. s. 9) er oplysende til indblik i forfatterens arbejdsmetode. Svend skulle i sin imperialismen netop være en konge efter forfatterens hjerte, ligesom han hører hjemme i den gruppe af konger, der fremhæves af de nationale historikere Svend Aggesen og Saxo, i hvilken tradition forfatteren iøvrigt står (og som tilsvarende tilbagevises af den tradition, der findes i Roskildekroniken) — Harald det modsatte, da han søgte tilflugt i det sydlige hos jomsvikingerne, der af Svend Aggesen tydeligt regnes for vendere (som af *Genealogias* forfatter, der lader Svend tilfangetages af »slaverne«), og som forøvrigt i alt fald ifølge Svend Aggesen fornægtede sin omvendelse til kristendommen. Men disse forhold, som forfatteren har kendt fra sit arbejde med Svend Aggesens Danmarks- historie (Script. Min. I, 116–21), tilsløres ganske til fordel for en fremstilling be- hersket af traditionen om Svend som ophavsmand til faderens død. Herefter til- rettelægges både gudfrygtighed og nationalisme. De historiske forhold ses ud fra forfatterens på forhånd hyldede anskuelser, ikke omvendt, et forhold der i og for sig ikke er forbavsende; men påfaldende er det, at han her overtager den tradition, der er direkte modsat Svend Aggesen, hvis grundsyn han ellers deler. Der kan ikke godt være tvivl om, at den ukendte forfatter her selv er ansvarlig for teksten, da Svend Aggesen umuligt kan tænkes at have fulgt Roskildekroniken i sin genealogi, den nationale kongemagtsideologi i sin Danmarkshistorie. Ændringen får en natu- rlig forklaring, når Svend Tveskæg »bruges« som fadermorder og usurpator, der da også får sin velfortjente straf i tyskernes vold. Denne iøvrigt lille episode kaster lys over værket som helhed, og må naturligvis holdes in mente, ikke mindst ved beskæftigelsen med værkets sidste del, hvor forfatterens egentlige anliggende kom- mer frem. — Om de højst modsætningsfyldte fremstillinger af forholdet mellem Harald Blåtand og Svend Tveskæg i ældre middelalderkilder, se de detaljerede analyser hos Sture Bolin, op.cit. 32–62 (53–62 specielt om Svend Aggesens hold- ning), og Inge Skovgaard-Petersen: Sven Tveskæg i den ældste danske historiografi. En Saxostudie. (Middelalderstud. til Aksel E. Christensen, 1–38).

[69] Det er ikke tilfældigt, at han har omarbejdet Svend Aggesens værk med dets nationale tone.

samfund, der støtter det nationale kongedømme mod bl.a. Jacob Erlandsen.

Sammenfatning: *Incerti Auctoris Genealogia Regum Danicæ* er sandsynligvis skrevet kort efter 1260 af en gejstlig af betydelig dannelse, der måske er hjemmehørende i Ringsted, i alt fald sikkert har haft en vis forbindelse dertil; han tilhører det national-politiske parti og har for egen regning ønsket at støtte det herskende dynasti mod Abelslinien ved en opbyggelig (i religiøs forstand) fremstilling af de danske kongers rette følge og ved at brænde-mærke Abel og hans efterkommere som Djævelens sæd.

Genealogia er et skrift med een tendens, af politisk art, hvilket formål legenden er underordnet, og en ikke uvæsentlig kilde til Danmarks historie i midten af 13. århundrede. Den kuldkaster ikke hævdevundne teorier, men den kan bidrage til en nuancering af billedet.

Skriftets betydning i legendehistorien hører hjemme i anden forbindelse.

APPENDIX

Er Tyge Bøste identisk med Tyge Pust og Kong Eriks morder?

I *Genealogia* etc., der bringer den længste beretning om Erik Plov-pennings martyrium, nævnes med navn Abel og Lave Gudmundsen som skyldige i drabet, men derpå følger en ejendommelig passus (i Jørgen Olriks oversættelse[1]): »Også en anden, hvis navn vi dog ikke skal nævne for ikke at få ord for at bringe nogen i vanry, siges at have mere del i dette onde råd end tilbørligt var. Selv om denne mand nu er opblæst over sine erhvervede skatte, er rask og sund af legeme og svulmer af hovmod over sin magt, burde han dog lytte til besindige mænds råd og sørge for, hvad der kunne både ham selv så vel som hans sjæl, så han samler sig i sit stille sind, og ikke lader den tid til anger, Gud tilstår ham, gå upåagtet hen, at han ikke tilslut skal hjemfalde til Guds hænder – han, i hvis hænder det er skrækkeligt at falde – og af ham få sin for-tjente straf«[2].

[1] Valdemar Sejrs Sønner etc. 39–40.

[2] Script. Min. I, 192: Fertur etiam alius, cuius nominare nomen nolumus, ne videamur infamare personam velle, huic consilio pessimo se plus, quam debuit,

Det er klart, at disse ord ægger til at finde ud af, hvem der hentydes til. Ofte har det været anset for helt, eller næsten, sikkert, at den unavngivne synder var Tyge Bøste (Bost)[3], Abels kammermester, som igen identificeredes med den sjællandske adelsmand Tyge Pust[4]. Identifikationen er dog også blevet mødt med tvivl, senest af C. A. Christensen[5], der har påvist, at det er højst usikkert at sætte Tyge Bøste, eller Tyge Pust, i forbindelse med den anonymt anklagede i *Genealogia*. Tilbage står imidlertid stadig spørgsmålet, om Abels kammermester er identisk med den sjællandske adelsmand Tyge Pust, antagelig af Hvideslægten.

Sagen er nu mere kompliceret end ved første øjekast, idet en række identifikationsmuligheder mere eller mindre stiltiende kombineres. Skematisk er der i alt fald følgende muligheder: 1. Tyge Bøste=Tyge Pust; 2. Tyge Bøste=kongemorder; 3. Tyge Pust=kongemorder; 4. X[6]=Tyge Bøste; 5. X=Tyge Pust. Det ses, at nogle af disse muligheder kan udelukkes, uden at der er sagt noget afgørende om de andre, men falder en eller flere, svækkes de resterende dog kraftigt. Den eneste mulighed, der har hjemmel i middelalderlige kilder, og endda ikke særlig tillidvækkende hjemmel, er nr. 2., der bygger på Sjællandske Krønike: »(Efter fængslingen overlod Abel Erik) til en af sine ridderes varetægt, hvis navn var Tyge Bost. Ridderen spurgte så hertugen: »Hvorhen skal jeg føre din broder kongen?« Han svarede: »Før ham hvorhen du vil, og gør med ham hvad dig lyster!« Han og hans svende rev da ilsomt kongen bort mellem sig (og bragte ham ud på Slien, hvor Lave Gud-

immiscuisse. Qui licet adeptis tumeat opibus et sano vigeat corpore et elatione tumeat potestatis, tamen sanorum credens consilio vtiliter sibi et anime sue prouideret, ne tempus penitentie a deo sibi indultum, se intra se colligens, perderet et sic postmodum in manus dei, in quas horrendum est incidere, incurrendo, quod meruit, reciperet.

[3] Se Ellen Jørgensen i DBL III, 518.

[4] Se foruden note 23 ovenfor s. 6 C. Weeke (Udg.) i Lunde Domkapitels Gavebøger. Kbh. 1884-89. 321-22; mens Erslev (Danmarks Riges Historie II, 27-28, i en harmoniserende genfortælling), J. Olrik (Det danske Folks Hist. II, 233-34) og N. K. Andersen (Den da. Kirkes Hist. II, 30) bringer Sjællandske Krønikes meddelelse, at Tyge Bøste er kongemorder uden egt. stillingtagen og uden at identificere ham med Tyge Pust.

[5] K.S. 7.R.VI, 25, 42; jfr. ovenfor s. 6; tidl. af A.D. Jørgensen i C.F. Bricka: Dansk Biografisk Lexikon II, 549 (den anden identifikation).

[6] Genealogias anonyme morder.

mundsen støder til)«[7]. Alle de andre muligheder er senere konstruktioner.

Mulighederne 4 og 5 kan nu straks afvises; C. A. Christensen har godtgjort, at det er vilkårligt at se Tyge Bøste, eller Tyge Pust – det være sig en eller to personer – bag X[8]. Det vil sige, at *Genealogia* etc. ganske simpelt må lades ude af betragtning som kilde til identifikationsproblemet, da man ikke kan argumentere med en uidentificerbar størrelse. Dermed svækkes væsentligt mulighed nr. 2, idet den bygger på, at Sjællandske Krønikes anklage mod Tyge Bøste ses bekræftet af *Genealogias* anonyme anklage. Nu er Sjællandske Krønike den ældste kilde, der retter anklage mod Tyge Bøste (ikke Tyge Pust!), men det turde være mindst 30 år efter begivenheden på Slien[9], hvilket i sig selv svækker meddelelsens troværdighed, ikke mindst i betragtning af, at anklagen let kan forstås som en historisk kombination – Tyge Bøste var jo en af Abels nærmeste råder. Vigtigt er imidlertid, at Sjællandske Krønike nævner Tyge Bøste, ikke Tyge Pust. Hvis de to navne dækker samme person, ville det vel have været rimeligt at vente krøniken, sikkert hjemmehørende i Sorø[10], bruge formen Pust. Uden absolut sikkerhed ville krøniken imidlertid næppe rejse anklage mod en af klostrets velgørere[11]. Der er kort sagt ingen hjemmel i det tretende århundredes skriftlige kilder for at identificere Tyge Bøste med Tyge Pust, endsige rejse mordanklage mod den sidste. Er Tyge Bøste=Tyge Pust må man fremdeles forklare, at anklagen først rejses i slutningen af århundredet. Det kan skyldes, at man ikke turde rejse åben anklage før hans død i 1266[12] (Abel, Lave Gudmundsen og Herman Kerkwerder døde jo hurtigt efter 1250[13]), således som Abel så åbenbart klarede frisag, sålænge han levede, men nogen god forklaring er det ikke. Selv om det ikke er ganske

[7] Jørgen Olriks oversættelse Vald. Sejrs Sønner 43; Script. Min. II, 66: *cuidam militi suo, qui dicebatur Tuko Böstæ, costudiendum. Miles vero hoc modo ducem interrogauit: «Quo ducturus sum fratrem tuum regem?» Respondit: «Duc eum, quocumque volueris, et fac de eo, quod vis.» Quem ille festinanter cum pueris suis rapiens ...*

[8] Se note 5, jfr. ovenfor s. 6.

[9] Om dateringen af Sjællandske Krønike, se Gertz i Script. Min. II, 4, 10.

[10] Gertz i Script. Min. II, 6.

[11] Diplomatarium Danicum 2. R. II, nr. 10, jfr. SRD IV, 515 (Sorø klostergavebog).

[12] Se Dipl. Dan. 2. R. II, nr. 54, jfr. C. A. Christensen op.cit. 25.

[13] Annales Hamb. (Vitae Sanct. Dan. 434).

umuligt at bringe tilnavnene i overensstemmelse med hinanden, har dette argument dog ingen vægt: Bøste (Bost må opfattes som den latiniserede form) betyder den der slår, Pust: ørefigen. Jfr. varianten Blæst[14]. I Danmarks gamle Personnavne skelnes der da også mellem to personer[15].

Det resultat, der er nået såvidt er altså, at *Genealogias* anonyme morder X ikke kan identificeres, at mulighederne 4 og 5 er umulige at besvare, og at de således ikke kan hjælpe ved undersøgelsen af de tre første muligheder. Af disse er der ingen hjemmel for nr. 3 eller nr. 1, og nr. 2, der iøvrigt er tvivlsom, kan ikke alene løse problemet. Er der nu afgørende argumenter at finde i senere skriftlige kilder, eller i ikke-skriftlige kilder fra samtiden?

Af den sidstnævnte art er der to, der kan komme på tale, segl, og skjoldefrisen i Sorø kirke. Kan mulighed nr. 1 bekræftes ud fra seglforhold, bliver mulighed nr. 3 ligeså (u)sandsynlig som nr. 2; den ofte hævdede identifikation af de to adelsmænd er nok i hus, men spørgsmålet om denne person er kongemorder, afhænger stadig alene af ens tiltro til Sjællandske Krønike.

Tyge Bøste fører et segl med to[16] vandrette bjælker med rankeornament[17], og fra trettende århundrede kendes segl med rankeornamenter i vandrette bjælker kun fra de slægter, der nedstammer fra Skjalm Hvide[18]. Dog fører Saxe Aagesen et lignende segl[19], men kun med een bjælke, og et noget mere plumpt rankeornament. Dette er måske nok så forskelligt fra Hvidernes segl, at man stadig kan opretholde teorien om Hvidernes segl som en særlig gruppe, men det kaster dog tvivl.

Nu var Tyge Pust efter al sandsynlighed netop blandt Skjalm Hvides efterkommere[20], omend kilden hertil er sen[21]; der er

[14] SRD IV, 550.

[15] Danmarks gamle Personnavne. Udg. af Gunnar Knudsen m. fl. II. Tilnavne 1. 1949-53. 182; 2, 1954-64. 845.

[16] To eller tre bjælker skulle på dette tidspunkt ikke spille nogen rolle, ifl. Henry Petersen i Aarbb. f. nord. Oldk. 1883, 16 (Skjoldefrisen i Sorø Kirke. Aarbb. etc. 1883. 1-54).

[17] Dipl. Dan. 2. R. I, nr. 45; Henry Petersen: Danske adelige Sigiller. Kbh. 1897, nr. 11. Dette argument er afgørende for Ellen Jørgensen i DBL III, 518.

[18] DAS nr. 7, 51, 60, 61, 70 (til de to sidste, jfr. nr. 24 og 33), 85; jfr. Henry Petersen i Aarbb. etc. 1883, 16-18.

[19] DAS nr. 16.

[20] Se SRD IV, 532, jfr. J. Oskar Andersen om Henrik Tornekrands i DBL XXIV, 206-08.

[21] SRD IV, 546, 550, jfr. Weeke (se note 4).

imidlertid ikke overleveret noget eksemplar af hans segl, og man må da ved at hævde identiteten ikke blot påstå, at Tyge Bøste var af Hvideslægten, hvilket nok er muligt, men også uden støtte i nogen kilde hævde, at han netop er det medlem af slægten, der kendes som Tyge Pust. Her findes altså ingen støtte for at se Tyge Bøste som den samme som Tyge Pust.

Heller ikke den berømte skjoldefrise i Sorø kirke kan levere et afgørende bevis, uanset at den almindeligvis antages at gå tilbage til slutningen af trettende århundrede[22], ligesom Poul Nørlund[23] hævder, at »i de store Hovedtræk kan man dog regne med den«. Tyge Pusts våben, nr. 130, falder imidlertid netop ind under de store Hovedtræks modifikation, da det hører til den gruppe, der må antages i særlig grad at hidrøre fra Jacob Kornerups hånd og ånd, »en efter Kilderne rettet Ud gave«[24]; Henry Petersen[25] har netop her påvist væsentlige fejltagelser, hvortil kan nævnes, at Kornerups[26] beskrivelse i særdeleshed falder for alle Henry Petersens principielle bemærkninger[27].

I donationen næsten at se et argument for identifikationen ved som J. Kornerup[28] bag donationsdiplomet[29] se den angergivne synder fordækt skrifte sin meddelagtighed i mordet på Erik Plovpenning, må dog mildest talt siges at være en ret dristig interpretation af det formelfyldte diplommateriale.

Så er der kun senere skriftlige kilder tilbage, men heller ikke disse støtter identifikationen. Det gælder således Rimkrøniken[30], der bringer en helt anden tradition, som den kendes fra Jydske Krønike[31], eller Christiern Pedersen[32]. Huitfeldt[33] refererer blot Sjællandske Krønike og foretager i alt fald ingen identifikation, ej heller Erich Pontoppidan[34].

[22] Således Danmarks Kirker V. Sorø Amt. Kbh. 1936, 54.

[23] Sorø etc. 69.

[24] Aarbb. etc. 1877, 216 (Skjalm Hvides Slægts Grave og Skjoldmærker i Sorø Kirke. Aarbb. etc. 1877. 195–252).

[25] Sst. 1883, 16–17.

[26] Sst. 1877, 247.

[27] Sst. 1883, 3.

[28] Sst. 1877, 247.

[29] Se note 11.

[30] Helge Toldbergs udg. I, Kbh. 1961. 135–37.

[31] Script. Min. I, 444–45.

[32] Danske Skrifter. Udg. af C. J. Brandt V. Kbh. 1856. 444–46.

[33] Danmarckis Rigis Krønike. Kbh. 1632. 223.

[34] Annales Ecclesiæ Danicæ I. Kbh. 1742. 544–46.

»Kilden« er i virkeligheden så sen som Langebek[35]. Mig bekendt er identifikationer (af både Tyge Bøste=Tyge Pust og Tyge Bøste (Pust)=Genealogias X) ikke ældre, ligesom Langebek selv udtalt meddeler identifikationer som sin konjektur. Det bliver de ikke bedre af, men vandrede alligevel videre, f.eks. hos Suhm[36], i Christian Molbechs kuriøse skrift om Erik Plovpenning[37], hos F. C. Dahlmann[38], i de ovenfor nævnte værker fra dette århundredes begyndelse[39] lige til udgiverne af *Diplomatarium Danicum*[40].

Det skal til slut anføres, at der findes endnu en navneform, der ser ud til at løse knuden ved at hugge den over, nemlig Tyge Post. Denne påfaldende stavemåde bærer dog alle tegn på at være en skifting og skal sikkert blot opfattes som et kuriosum fra den lærde verden fra enevældens sidste århundrede. Den findes første gang hos Ludvig Holberg[41], og den må dog sikkert opfattes som et udslag af fejlskrivning, skødesløshed eller særhed. Antagelsen af tilfældighed som oprindelse, ikke en bevidst konjektur, støttes også af, at Holberg på dette sted ikke bringer meget mere end en afskrift af Huitfeldt. Således overtager han netop den rolle Huitfeldt skabte til Tyge Bøste, at han skulle underholde kong Erik efter tilfængtagelsen, for at kongen ikke skulle ane uråd, en rolle Tyge Bøste ikke har i de middelalderlige kilder. I alle tilfælde omtales Tyge »Post« ikke som identisk med en sjællandsk adelsmand, og det er rimeligt at tænke sig, at denne mulighed slet ikke har været Holberg bevidst. Det samme gælder G. L. Baden[42] og C. F. Allen[43], der begge bringer formen Post uden nærmere kommentarer; i alt fald den første er sikkert direkte afhængig af Holberg, til hvem der er henvisning i teksten.

Om Holbergs særform så har været Langebek en ubevidst impuls i hans arbejde vil være en ren gisning, og det står fast, at Langebek

[35] SRD I, 25 note c (udg. af *Genealogia*), jfr. II, 630 note t (udg. af *Sjæll. Krøn.*).

[36] *Historie af Danmark* X, 1809. 141.

[37] *Kong Erik Plovpenning's Historie*. Kbh. 1821. 69–71.

[38] *Geschichte von Dännemark I*. Hamburg 1840. 404–05.

[39] Se note 23 ovenfor side 6 og app. note 4.

[40] *Dipl. Dan.* 2. R. II, nr. 10; regesten meddeler Bost, teksten har Pust!

[41] *Dannemarks Riges Historie I* (1732) i Ludvig Holbergs samlede Skrifter VI. Udg. af Carl S. Petersen. Kbh. 1923. 238.

[42] Gustav Ludvig Baden: *Danmarks Riges Historie I*. Kbh. 1829. 325.

[43] C. F. Allen: *Haandbog i Fædrelandets Historie*. Kbh. 1840. 160.

selv meddeler identifikationerne som sit eget værk. Derfor må han stadig have ret til faderskabet, mens Holbergs særform henvises til raritetskabinettet.

Konklusionen er, at identifikationen af Tyge Bøste=Tyge Pust=Abels medskyldige er en hypotese der svæver i luften. Den kan ikke afvises som umulig, og visse argumenter kan påberåbes. De er imidlertid alle lidet bæredygtige og en række argumenter taler imod, eller er uhjemlede i kilderne, og som moderne hypoteser har de kun gætningens bærekraft.

Identifikationen er mulig, men den kan ikke engang sandsynliggøres, endsige bevises; frikendt er Tyge Pust; Tyge Bøstes skyld er tvivlsom, og *Genealogias* X er stadig på fri fod, uden at have efterladt sig tydelige spor.